

А.С. Яненко

ГУРТОК АНТРОПОЛОГІЇ ТА ПЕРЕДІСТОРІЇ КАБІNETУ АНТРОПОЛОГІЇ ім. Ф. ВОВКА

З'ясовується персональний склад практикантів гуртка/семінару антропології та передісторії Кабінету антропології ім. Ф. Вовка, упорядковуються біографічні свідчення про учасників семінару, здійснюється огляд практичних і теоретичних досліджень, які проводили ці молоді вчені.

Ключові слова: 20–30-ті рр. ХХ ст., Кабінет антропології ім. Ф. Вовка, гурток/семінар, персоналії.

Сучасний стан історіографічних досліджень характеризується увагою до історії становлення та розвитку окремих наукових дисциплін, зокрема й археології. Зростає інтерес не лише до суто формальних категорій історії археології, як то наукові установи, публікації, конференції/з'їзди, а й до людини-дослідника, що був і є носієм наукового світогляду. Згорання політики українізації, політика репресій та ідеологізації гуманітаристики, які набули тотального характеру в інтелектуальному співтоваристві УСРР/УРСР у 1930-х рр., призвела до руйнування академічних структур/інституцій і фізичного винищення носіїв наукової вітчизняної традиції. «Білі плями» в історії археології відтак актуалізують не лише проблематику відтворення інституціональної картини розвитку дисципліни, але й проблему виявлення та систематизації біографічних відомостей про вчених і науковців-початківців, залучених до процесу становлення й функціонування археології 1920–30-х рр.

Музей (Кабінет) антропології та етнології ім. Ф. Вовка, заснований 29 березня 1921 р. при Українській Академії наук (УАН/ВУАН), став не лише потужним науково-дослідним центром з вивчення антропології та археології кам'яного віку, але й перетворився на «школу», практичну та теоретичну, для цілого ряду науковців-початківців. Діяльність Музею (Кабінету) неодноразово ставала предметом наукових студій істориків науки та дослідників наукової спадщини Ф.К. Вовка. Принципи організації та наукові дослідження етнологіч-

ного відділу Кабінету (згодом Музею етнології) розглядали у своїх роботах Г.А. Скрипник (Скрипник 1989, с. 111–128) і В.К. Борисенко (Борисенко 2002, с. 12). Науково-теоретична діяльність співробітників Музею (Кабінету) антропології та етнології і розвиток ідей наукової школи Ф.К. Вовка в галузі антропометричних досліджень вивчалися О.Г. Таран (Таран 1999; 2003; 2003а) і О.С. Пахаревою (Пахарева 2009). Окремим предметом дослідження став архів і книгозбірня Федора Кіндратовича — наукове підґрунтя організації Музею антропології та етнології (Черновол 2009; 2009а). Відомості про функціонування при Кабінеті гуртка/семінару антропології та передісторії містяться у дослідженнях В.А. Колеснікової, І.В. Черновол, А.С. Яненко (Яненко 2011; 2012; Колеснікова, Черновол, Яненко 2012), однак члени гуртка/семінару, їхній науковий шлях і життєві долі не розглядаються у зазначених студіях. Окремі біографічні відомості про М.С. Мушкет містяться у дослідженнях С.М. Ляшко, В.І. Шевченко та С.І. Білоконя (Ляшко 2003; Шевченко 2005; Білокінь 2006, с. 183), про Н.В. Романенко — у розвідках О.І. Боня (Боня 2001), про В.О. Якубського — у статтях Р.В. Маньковської, О.В. Приня, А.М. Усачука (Принь, Принь 2012; Усачук, Колесник 2012; Маньковська 2013) тощо. Водночас про більшість учасників семінару антропології та передісторії інформація у науковій літературі відсутня або ж є лише фрагментарні згадки. Проте деякі відомості про учасників семінару містяться у Науковому архіві Інституту археології НАН України (фонд 1 (Ф.К. Вовка), фонди Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК), а також у Центра-

льному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 166 Народний комісаріат освіти УСРР/УРСР).

Мета цієї роботи — визначення персонального складу практикантів гуртка антропології та передісторії Кабінету антропології ім. Ф. Вовка (наголошуємо, що життєвий і творчий шляхи керівників-викладачів семінару тут не розглядаються), систематизація та упорядкування наявних біографічних свідчень про учасників семінару, огляд практичних і теоретичних досліджень молодих вчених, з'ясування (коли це можливо) їхньої долі.

Гурток для підготовки наукових кадрів до самостійної дослідницької роботи, зокрема експедиційних досліджень, був заснований з ініціативи молоді — співробітників деяких наукових установ Києва та викладачів київський шкіл — і за згодою Кабінету. Цей гурток існував протягом 1927—1934 рр. і до його складу входили: Н.В. Романенко, О.І. Воробієва, Л.Є. Кістяківський, К.П. Старжевський, М.С. Мушкет, Н.І. Брояківська, І.Г. Власенко, А.М. Вороний, М.П. Ткач, В.Х. Шевченко, О.В. Якубський, О.І. Зіневич, Н.О. Берегова.

Перші організаційні збори семінару відбулися у приміщенні Кабінету антропології 28 грудня 1927 р. На той час персональний склад відділу антропології та передісторії складався з керівника А.З. Носова та двох нештатних співробітників М.Я. Рудинського та М.С. Мушкет (Колеснікова, Черновол, Яненко 2012, с. 37). Головною метою гуртка було ухвалено: «*обізнатися членам його з науковими даними про людину та її давноминуле*», зокрема з антропології, передісторії та геології. З передісторії/археології кам'яного віку передбачалося набути такі знання: розпізнавання різних фаз палеоліту та неоліту, класифікація різних груп матеріалу Кабінету, опис і обмір цих матеріалів, підготовка до самостійних розвідок і рекогносцировок. Для досягнення мети за систему навчання обрано «*аналітико-синтетичну*», а характер робіт — переважно «*практичний*». За вказівками керівників проводилися практичні вправи на антропологічних та археологічних колекціях Кабінету. Також студіювали фахову літературу, зачитували реферати на зборах гуртка. Члени гуртка/семінару, як і співробітники з інших установ, мали можливість опрацьовувати здобутий під час експедиційних досліджень матеріал, а також працювати з колекціями, що надійшли до 1917 р. (наприклад, Мізинськими). Кожен учасник семінару відвідував 2—3 години на тиждень для індивіду-

ального опрацювання археологічного й антропологічного матеріалу при Кабінеті антропології. Загальне наукове керівництво семінаром здійснювалося А.З. Носовим (антропологія) та М.Я. Рудинським (передісторія), лекції з геології практикантам читав В.І. Крокос.

28 листопада 1927 р. «*до удосконалення й практичної роботи*» при Кабінеті антропології був допущений Володимир Харитонович Шевченко, який у 1923 р. закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Вищого інституту народної освіти ім. М. Драгоманова (створений на базі Київського університету), де слухав курс з антропогеографії у П.А. Тутковського. У 1923—1924 рр. В.Х. Шевченко був слухачем Київського археологічного інституту (КАІ), де відвідував курс антропології у А.З. Носова. У 1920-х рр. він учителював у Києві (Заява, арк. 27).

Студіюючи антропологію та передісторію В.Х. Шевченко підготував і зачитав реферати «*Оріньяк*» та «*Предки чоловіка*», опрацьовував неолітичну кераміку зі стації Стовпищі, уроч. Красний Гурок поблизу с. Мізин і з околиць с. Пирогівка з колекції Кабінету. Влітку 1928 р. провів археологічні розвідки палеолітичної стоянки в околицях с. Селище Канівського р-ну на Шевченківщині (нині Черкаська обл.). Протягом 1928—1929 рр. В.Х. Шевченко здійснював антропологічні вимірювання «*дитячих вух шкільного віку*» у Києві за схемою Густава Швальбе; у жовтні—листопаді 1929 р. провів антропологічні дослідження у 134 полку, в 1929—1930 рр. обстежував бородавки, різнокольоровість очей, спадковість еритризму (Personalialia..., арк. 75—75зв.).

Максим Павлович Ткач народився у с. Бондарова на Чигиринщині (нині с. Бандурове Олександрівського р-ну Кіровоградської обл.). У життєписі М.П. Ткач зазначав, що батьки-селяни належали до «*незможної селянської класи*», мали 2,5 га землі, хату та клуню. Максим Павлович мав чотирьох братів (Василь, Сакій, Федось і Максим) та двох сестер (Хима і Ганна). З дитинства М.П. Ткач ходив на заробітки до економії (1903—1905) або наймитувати в «*сільських куркулів*» і попів, випасав «*громадську ватагу й череду*». У 1914 р., після закінчення школи, склав у Єлисаветграді (нині Кіровоград) іспит на звання вчителя і обійняв посаду в парафіяльній школі с. Федвар (нині с. Підлісне Олександрівського р-ну). Протягом 1915—1917 рр. перебував на Кавказі та в Туркестані на військовій службі у званні рядового, а потім переїхав до Києва, де працював

писарем в Управлінні Південних залізниць, вчителем 20-ї школи (з 1919 р.), прибиральником. У 1917 р. поступив вільним слухачем на природничий факультет і до гімназії для дорослих — «Підготовчі курси до Українського університету», які закінчив у 1919 р. Навчався у Правничому інституті та в Українському університеті (з 1919 р.). Восени 1922 р. вступив до КАІ, водночас працюючи в декількох школах Києва вчителем. 18 червня 1923 р. він подав прохання до Антропологічного кабінету про прийняття «в число практикантів для вивчення антропології» (Заяви, арк. 5). Відтоді його науково-дослідницька діяльність була тісно пов'язана з Кабінетом. 21 грудня 1927 р. М.П. Ткач звернувся до Кабінету з проханням зарахувати його до семінару антропології та передісторії, «бажаючи практично й теоретично краще ознайомитись з [названими науками]» (Заяви, арк. 26). 18 липня 1930 р. М.П. Ткач був обраний за конкурсом на посаду препаратора, з травня 1933 р. — лаборанта Кабінету антропології (Personalia..., арк. 103). Після реорганізації ВУАН і створення Секції історії матеріальної культури (СІМК), до складу якої увійшов Кабінет антропології, М.П. Ткач працював на посадах препаратора та лаборанта сектора передкласового суспільства.

Наукові інтереси дослідника, головним чином, фокусувалися на антропології доісторичної людності на території України, антропологічному вивченні народів, які проживали в Україні на початку ХХ ст. Під час практичних і теоретичних занять у семінарі М.П. Ткач розробляв такі теми, як «Техніка орнаментування керамічних виробів Мізенських неолітичних стазій за Л.Є. Чикаленком» (НА ІА НАНУ, ф. 1, спр. 437г, арк. 33), «Поміри на живій людині», «Антропометричний інструментарій та техніка користування», «Історія антропометрії», отримав практичний досвід статистичного опрацювання антропометричних карток, використання варіаційної статистики до антропометричних даних, методики вимірювання. М.П. Ткач брав участь у археологічних експедиціях М.Я. Рудинського (зокрема, в селах Мізин і Кудлаївка), провів самостійні антропологічні дослідження населення у селах Бондорова, Кам'янка, Краснопілка, Лебедівка, Тимошівка, Рибидайлівка, Баландиха на Черкащині, був членом антропологічної експедиції на Дніпрельстані, проводив антропологічні вимірювання новобранців (Personalia..., арк. 79, 88). Під час роботи в Кабінеті антропології, СІМК та Інституті історії матеріальної культури (ІМК), утвореному вна-

слідок реорганізації СІМК, брав участь у різноманітних археологічних експедиціях. Зокрема, протягом 1932—1935 рр. працював у складі Райковецької археологічної експедиції. Разом з Г.Ф. Дебецем проводив антропологічні обміри кістяків, виявлених під час досліджень Райковецького городища. За матеріалами своїх досліджень молодий вчений підготував низку робіт, частина яких залишилася неопублікованою (Ткач 1929; 1929а; 1930; 1931; 1937; НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 643). За даними М.О. Міллера, М.П. Ткач зазнав репресій і був висланий (Миллер 1954, с. 84).

Ще 21 червня 1923 р. своє бажання працювати практиканткою при Кабінеті антропології висловила студентка етнографічного відділу КАІ Марія Степанівна Мушкет. У заяві вона зазначала: «в цьому напрямкові майже не працювала, але маю щире бажання...» (Заяви, арк. 6). 25 грудня 1927 р. М.С. Мушкет звернулася з проханням дозволити працювати в семінарі антропології та передісторії «зادля удосконалення своїх знань» (Заяви, арк. 25). Марія Степанівна народилася 1899 р. у с. Денисівка Лубенського р-ну Полтавської обл. Навчалася у КАІ, у 1928 р., імовірно, складала екстерном випускні іспити в Київському інституті народної освіти (КІНО). Протягом 1924—1925 рр. — позаштатний постійний співробітник у Комісії для складання словника української живої мови, 1927 р. — Інституту української наукової мови ВУАН. З 1 квітня 1926 р. М.С. Мушкет — нештатний тимчасовий практикант Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка, з грудня 1927 р. — член семінару антропології та передісторії, з 26 листопада 1930 р. — лаборант Кабінету антропології (Personalia..., арк. 130). У 1932—1933 рр. вона навчалася в аспірантурі відділу археології Українського науково-дослідного інституту історії матеріальної культури у Харкові, готувала промоційну роботу «Виробничі процеси в первісному суспільстві (горішній палеоліт СРСР)» (Листування... 1932, арк. 129). У СІМК М.С. Мушкет працювала на посаді лаборанта сектора передкласового суспільства. Була зарахована до аспірантури ІМК. До 1935 р. М.С. Мушкет працювала в установах ВУАН, потім виїхала на роботу до Чернігівського музею. За 20 днів її звільнили «як соціально чужий елемент», але за три з половиною місяці реабілітували. У вересні 1935 р. Марія Степанівна отримала посаду археолога у Музеї Дніпрельстану (музей Дніпровського будівництва) у Запоріжжі, де працювала до 15 лютого 1937 р. У травні 1937 р. вона влашту-

валася на роботу в Центральний історичний музей (Київ). У вересні звільнилась і виїхала до брата, який жив у Горлівці. Працювала вчителькою неповної середньої школи. 27 лютого 1938 р. заарештована за звинуваченнями у контрреволюційній діяльності та буржуазному націоналізмі. Рішенням трійки УНКВС по Донецькій обл. від 26 квітня 1938 р. М.С. Мушкет розстріляно (Ляшко 2003; Шевченко 2005; Білокінь 2006, с. 183).

М.С. Мушкет проводила самостійні розвідки археологічних пам'яток кам'яної доби в басейнах річок Ірша та Тетерів (1927—1928), а також на Запоріжжі (1935—1936); брала участь у роботі археологічних експедицій під керівництвом М.Я. Рудинського; опрацьовувала, систематизувала, проводила інвентаризацію археологічних матеріалів з пам'яток кам'яної доби Поділля та Чернігівщини. Зокрема, протягом 1932 р. вона склала каталог *«ранньонеолітичної індустрії з-понад р. Смячки на 1/3 матеріалу»* та на частину *«палеолітичної індустрії з розкопів з Журавки за рр. 1927—1930»* (Канцелярські..., арк. 9). На засіданнях семінару виголосила доповіді *«Череп»* і *«Мустьє»*. Під час практичних занять у 1928—1929 рр. опрацьовувала *«неолітичну мізинську кераміку зі зборів Вовка і Чекаленка»*, зреферувала дослідження Л. Савицького *«Przyczynek do znajomości prehistorii Polesia»* (Sawicki 1925). Протягом другої половини 1920-х рр. С.М. Мушкет підготувала кілька наукових праць, опублікованих у друкованому органі Кабінету *«Антропологія»* (Мушкет 1928; 1929).

27 грудня 1927 р. заяву до відділу антропології та передісторії Кабінету ім. Ф. Вовка з проханням зарахувати до складу семінару антропології та передісторії з метою *«удосконалення в антропології та передісторії шляхом тіснішої роботи»* в Кабінеті написав Левко Євгенович Кістяківський (Заяви, арк. 21). Він народився 1904 р. у Києві в родині лікаря (наприкінці 1920-х рр. — ординатора єдиного диспансеру Жовтневого р-ну міста) (Листування... 1930—31, арк. 2). Л.Є. Кістяківський закінчив гімназію Володимира Науменка (1920). У 1920 р. вступив на медичний факультет Київського університету. У 1922 р., покинувши навчання на медичному факультеті, вступив до КАІ. У студентські роки Л.Є. Кістяківський почав науково-дослідницьку роботу, беручи участь у роботі Київської науково-дослідної кафедри мистецтвознавства: 2 січня 1923 р. він виголосив доповідь *«Еволюція виображення будинку в дитячих малюнках та у всесвітньому малярстві»*, 9 серпня 1923 р. — *«Пам'ятки українського*

старовинного деревляного будівництва в Переяславі». Одночасно виконував обов'язки співробітника навчальної канцелярії КАІ — працював діловодом, *«демонстратором біля проєкційного ліхтаря»*, організатором екскурсій КАІ до Чернігова, Канева, Переяслава, Трипілля та Борисполя. З 1923 р. Л.Є. Кістяківський — член Профспілки робітників освіти УСРР. У зв'язку з ліквідацією КАІ не встиг скласти іспитів за повний курс інституту. З березня 1925 р. до липня 1926 р. був практикантом у відділі археології Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка (ВІМ), з 21 травня 1925 р. — позаштатний співробітник Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК) (Кістяківський 1925, спр. 109/33). З 1927 р. Л.Є. Кістяківський брав участь у роботі Археологічного семінару при археологічному відділі ВІМ під керівництвом В.Є. Козловської.

Л.Є. Кістяківський був активним учасником експедиційних досліджень ВУАК. Долучився до розкопок пам'яток трипільської культури в с. Томашівка та пам'яток білогрудівської культури в Білогрудівці на Уманщині під керівництвом дійсного члена ВУАК П.П. Курінного (травень—червень 1925 р.); протягом липня 1925 р. здійснив самостійні розвідки різночасових пам'яток по узбережжю річок Ворскла та Мерла в околицях с. Лихачівки (нині Котелевський р-н Полтавської обл.); обстежував Вишгородське городище з метою з'ясувати місця попередніх розкопів (липень 1925 р.); зафіксував стан валів у Василькові (1925) (Кістяківський 1925а, спр. 49/5); здійснив розвідки в басейні р. Почайни (1925); у липні—серпні 1925 р. за доручення ВІМ досліджував народну архітектуру, ремесла та побут у межах сучасних Зінківського та Котелевського р-нів Полтавської обл. (сміт Опішня, околиці сіл Мала та Велика Рублівки) (Попередній... 1925, спр. 49/5а); брав участь в розкопках на території Софії Київської під керівництвом В.Є. Козловської та В.Г. Ляскоронського (серпень 1925 р.); у розкопках могильника в околицях с. Шестовиця під керівництвом П.І. Смолічева (5 липня — 12 серпня 1926 р.); у розкопках у садібі Трубецького в Києві під керівництвом С.С. Гамченка (15 серпня — 8 жовтня 1926 р.; червень—вересень 1927 р.); у Дніпрельстанівській археологічній експедиції (1927 р. у групі А.В. Добровольського; 1928 р. у групі П.І. Смолічева виконував обов'язки асистента при дослідженні біля Кічкасу, на розкопках неолітичної стації на Похилому острові (біля Вільного порога), самостійно провів розкопки двох

«скальчатих» могильних споруджень біля Гадючої Балки, в околицях с. Привільного Чернявського); в археологічній експедиції Упрнауки з дослідження Журавської палеолітичної стоянки (1929) і в розкопках палеолітичної стоянки в с. Мізин (1930) під керівництвом М.Я. Рудинського; спільно з О.В. Малиношевським здійснив розвідку пам'яток кам'яної доби по узбережжю Десни в межах Коропського району Чернігівської обл. (1930) (Листування... 1930—31, арк. 3—4).

Л.Є. Кістяківський брав участь у підготовці й оформленні звітних виставок ВУАК за 1925—1926 рр. Зокрема, з 5 листопада до 25 грудня 1925 р. допомагав М.Ф. Біляшівському, В.Є. Козловській і М.О. Макаренку монтувати експозиційні планшети (Кістяківський 1925, арк. 2зв.), протягом січня—квітня 1927 р. підготував для виставки частину знахідок з розкопів у садибі Трубецького, а у травні самостійно влаштував «відділ садиби Трубецького» на звітній виставці ВУАК, у травні—червні проводив екскурсії і надавав пояснення відвідувачам цієї виставки. Наприкінці березня 1927 р. Л.Є. Кістяківський брав участь в оформленні/монтажі виставки пам'яті М.В. Лисенка в Музеї українських діячів науки і мистецтва (Кістяківський 1928, спр. 116/32).

Протягом 1927—1928 рр. Л.Є. Кістяківський за дорученням вченого секретаря ВУАК М.Я. Рудинського редагував і виправляв «з боку археологічного» французькомовні резюме для звіту ВУАК та «Записок ВУАК», а також опрацьовував довідник «*Minerva*» з метою складання реєстру археологічних інститутів, комісій, асоціацій, товариств, музеїв і журналів для налагодження «інтелектуальної кооперації ВУАК та всесвітніх археологічних закладів», складав тексти відповідних листів до установ та окремих вчених щодо обміну виданнями та кооперації в галузі археології. Окрім того, Л.Є. Кістяківський впорядковував звіти про археологічні та мистецтвознавчі дослідження, які надсилалися до ВУАК (Кістяківський 1928; 1929а, спр. 116/32; спр. 202/43).

Під час своєї роботи у семінарі Л. Є. Кістяківський віддавав перевагу передісторичним студіям: студіював «книгозбірню Кабінету антропології переважно з передісторичної літератури»; протягом 1929 р. «практично вивчав кранеометрію (в галузі антропології) та неолітичні індустрії (в галузі передісторії)» (Personalia..., арк. 84); на засіданнях семінару виголосив доповіді «Мадлен», «Мистецтво палеоліту», «Показник голови» (Записки..., арк. 2зв.—27). Протягом 1926—

1930 рр. дослідник опублікував у виданнях ВУАК та Кабінету кілька наукових розвідок як за результатами археологічних експедицій, так і довідково-бібліографічного характеру (Кістяківський 1926; 1929; 1930; 1930а).

12 січня 1928 р. заяву для вступу до семінару написав Олександр Володимирович Якубський — завідувач відділу культів Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок» (ВМГ) (Заяви, арк. 18; Справа..., арк. 47). О.В. Якубський народився 16 лютого 1891 р. в Іллінцях на Липовеччині (нині місто Вінницької обл.) у родині чиновника. У 1900 р. вступив до Уманської гімназії, протягом 1905—1910 рр. вів «марксистські гуртки серед робітників і солдат Умані». 1909 р. виключений з гімназії у зв'язку з арештом «з розпорядження жандармейської влади», проте в червні цього ж року звільнений із в'язниці за недостатністю доказів. У 1910 р. після складання екстерном курсу гімназії, вступив до Київського університету на історико-філологічний факультет по відділу російської історії, де, зокрема, працював в історично-етнографічному гуртку протягом 1912—1915 рр. (Справа..., арк. 47—47зв.)

Ще під час навчання у гімназії з 1908 р. В.О. Якубський почав дослідження української етнографії під керівництвом Д.М. Щербаківського. В університетські роки студіював питання великокнязівської доби під керівництвом В.Ю. Данилевича. З 1910 р. В.О. Якубський був практикантом при Київському художньо-промисловому та науковому музеї, вивчав під керівництвом М.Ф. Біляшівського та Д.М. Щербаківського українську старовину. За дорученням музею у 1912—1913 рр. провадив експедиційні дослідження у Житомирському та Ковельському повітах. У 1913 р. був запрошений С.К. Тарновським завідувати Тульчинським архівом, який впорядкував до літа 1914 р. Тоді ж був запрошений бароном Ф.Р. Штейнґелем для систематизації Чуднівського архіву Любомирських при Городецькому музеї. У 1914 р. В.О. Якубський провів розкопки в с. Городку на Волині під керівництвом М.Ф. Біляшівського. 1915 р. він закінчив університет, підготувавши дипломну роботу «Економічний побут селян південного Поділля в другій половині XVIII ст. на підставі архівних матеріалів». Протягом 1915—1918 рр. перебував на військовій службі, у 1918—1922 рр. вчителював (викладав українську мову) на Поділлі, 1922—1924 рр. — у Боярці, з 1924 р. — у Києві. Протягом 1922—1924 рр. вчився у Вищому інституті народної освіти, де

працював у семінарі підвищеного типу з пер-вісної культури (керівник В.Ю. Данилевич), розпочав досліджувати тему «*Орнамент кераміки неолітичної доби*». З осені 1924 р. відвідував семінар при науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН (Справа..., арк. 49—49зв.). У 1925 р. за дорученням ВУАК О.В. Якубський провів розвідки в околицях с. Койлова навпроти с. Трипільля (нині Обухівський р-н Київської обл.), де виявив понад 850 фрагментів кераміки доби енеоліту (Якубський 1926). З 10 серпня до 20 вересня того ж року працював під керівництвом К.М. Мельник-Антонович, О.П. Новицького, В.Г. Ляскоронського, В.Є. Козловської на розкопках на подвір'ї Софійського собору (Справа..., арк. 45). Працюючи в Лаврському музеї культів і побуту, протягом 1925 р. О.В. Якубський впорядковував і здійснив класифікацію колекції «кіпрської» кераміки музею, а також здійснив відрядження до Радомиського повіту (нині Житомирська обл.), де зібрав колекцію «*вкраїнського чарівного зілля*» та виявив на узбережжі р. Свинолужки навпроти с. Кичкирі (нині Радомишльський р-н) поселення неолітичного часу (Якубовський 1925, спр. 49/11). Того ж року О.В. Якубський систематизував колекцію неолітичної кераміки з досліджень М.Я. Рудинського в околицях с. Мізин (Справа..., арк. 45).

На засіданні президії Укрнауки 20 листопада 1926 р. О.В. Якубський був затверджений аспірантом при Лаврському музеї культів та побуту (Новицька..., арк. 1), захист промовної роботи «*Форми культового єврейського начиння XVIII—XIX ст. на Україні та його призначення*», ймовірно, відбувся 4 квітня 1930 р. у ВМГ (Всеукраїнський... 1930).

У семінарі антропології та передісторії О.В. Якубський пропрацював до травня 1928 р., коли, вірогідно, був відряджений у Сталіно (нині Донецьк) для розгортання округового музею (Листування... 1930, арк. 18; Усачук, Колесник 2012, с. 7—9). О.В. Якубський був присутній на більшості зборів гуртка, підготував і виголосив реферат «*Вуха, ніс, зуби, монгольське віко та груди*» (Записки..., арк. 26зв.), отримав доручення здійснити самостійні археологічні дослідження узбережжя р. Гуйви на Житомирщині (Книга... 1927/28, арк. 10зв.).

У березні 1930 р. О.В. Якубський уже очолював етнографічний відділ Волинського науково-дослідницького музею в Житомирі (Усачук, Колесник 2012, с. 7—9). У 1937 р. він був звинувачений у буржуазному націоналізмі та заарештований (Маньковська 2013, с. 314).

Надія Іванівна Брояківська стала практиканткою гуртка антропології та передісторії у січні 1928 р. з метою «*удосконалення знань та щільної ув'язки з роботою Кабінету*». Вона народилася 1892 р. у Києві. Закінчила Вищі жіночі курси в Петербурзі по відділу природничо-географічному (1912). Під час навчання слухала курси з антропогеографії (М.М. Могилянський), зоогеографії (К.М. Дерюгін), фітогеографії (В.Л. Комаров), фізичної і математичної географії. У 1912 р. Н.І. Брояківська зарахована стипендіаткою на курси для вчителів середніх шкіл по відділу географії при Київській учбовій окрузі, одночасно стажуючись у школах Києва. Після закінчення курсів учительовала в Полтаві (1913—1920). Протягом 1920—1924 рр. працювала в установах соціального виховання при Дзюньківській цукроварні на Бердичивщині. У другій половині 1920-х рр. викладала краєзнавство у школах Києва (Заяви, арк. 20).

Під час роботи в семінарі Н.І. Брояківська виголосила реферати: «*Шельська, ашельська доба у Європі*» (Черновики...), «*Геологія палеолітичної доби та шельська флора та фауна*», «*Про сліди кам'яного віку на північному узбережжі Невської губи за Б. Земляковим*» (Земляков), «*Стоянки молодшого палеоліту в Грудку на Волині*» (Стоянки...), «*Будова шкiри, пігментація її та волосся*». Також вона каталогізувала та розробляла етикетаж для палеолітичних кремінних виробів Студеницької стації на Поділлі, упорядковувала археологічні колекції Кабінету (Personalia..., арк. 91), брала участь в експедиційних дослідженнях. Зокрема, у серпні 1930 р. Н.І. Брояківська увійшла до складу «*дослідчої партії*», яка провадила розвідки та розкопки в околицях с. Мізин і на інших пунктах у межах Новгород-Сіверського, Поноринського та Коропського р-нів під керівництвом М.Я. Рудинського (Personalia..., арк. 109). У листопаді—жовтні 1930 р. на практикантку Кабінету Н.І. Брояківську було покладено проведення науково-дослідницької експедиції на Глухівщині (Personalia..., арк. 113—114). Після реструктуризації Кабінету антропології 1933 р. Н.І. Брояківська була співробітником сектора передкласового суспільства СІМК (Сектор... 1933).

12 січня 1928 р. з проханням дозволити працювати в семінарі антропології та передісторії при Кабінеті звернулася Ольга Іванівна Воробієва. У гуртку О.І. Воробієва виголосила доповіді «*Мезоліт*» і «*Будова та властивості кістяка*», зреферувала дослідження Л. Ставицького «*Stanowisko młodszego paleolitu w Gródku*

на *Wołyńiu*» (Sawicki 1927), як лаборант брала участь у археологічних розвідках на Поділлі (Записки..., арк. 26–27зв.), опрацьовувала матеріали з неолітичних поселень в околицях сіл Губарево, Колунівка та Дурняківці Старо-Ушицького р-ну (нині Хмельницької обл.) (Книга... 1927/28, арк. 16), одержувала на пошті рекомендовані листи, пакунки грошей та інші посилки на адресу Кабінету (Personalia..., арк. 30).

З січня 1928 р. членом гуртка антропології та передісторії стала Надія Василівна Романенко (Заяви, арк. 24), співробітниця Музею українських діячів науки та мистецтва (Бонь 2001). У семінарі вона підготувала реферат «*Неолітичні стоянки на Лахті (Б.Ф. Земляков)*» (Неолітичні...) і «*Різниця між мавпою та людиною*», опрацьовувала колекцію артефактів з околиць Лушників на Чернігівщині (Книга... 1927/28, арк. 16зв.).

Іван Герасимович Власенко долучився до семінару антропології та передісторії в лютому 1928 р. І.Г. Власенко закінчив природничий відділ (за спеціальністю фізіологія тварин) Московського університету (1912), прослухав курс «Антропологія та географія» (Д.М. Анучин), одночасно закінчив Московський археологічний інститут (1910). До університету вчителював у нижчій і вищій початкових школах, а після університету працював викладачем фізики та хімії Вчительського інституту, жіночих гімназій, був організатором і завідувачем Київської 3-ї української гімназії (1917–1920), згодом викладав на робсельфаці Київського медичного інституту (Заяви, арк. 19). На зборах гуртка виголосив доповіді «*Південний східноєвропейський неоліт*» (Власенко), зреферував публікацію О.А. Спіцина «*Південно-руський неоліт*» (Спіцин 1927), опрацьовував матеріал з ранньонеолітичних стоянок Кам'янецьчини (Книга... 1927/28, арк. 16).

У березні 1928 р. до семінару антропології та передісторії був зарахований студент Київського сільськогосподарського інституту Андрій Михайлович Вороний, оскільки він «*мав завданням одержати знання, необхідні для виконання наступного літа розшуків та досліджень по долині р. Удаю на Прилуччині, з метою переважно констатувати пункти можливого знаходження ознак палеолітичних стацій вище й нижче м. Журавки*» (Заяви, арк. 15). А.М. Вороний народився 24 жовтня 1897 р. у м. Журавці Варвинського р-ну (нині село в Чернігівській обл.). Після навчання у Прилуцькій гімназії (1907–1916) вступив до Київського універси-

тету на медичний факультет. У 1920 р. покинув навчання. З 1 січня 1921 р. до 15 вересня 1926 р. був «*навчателем*» у трудовій і сільськогосподарській професійній школі в Журавці. З 15 вересня 1926 р. — студент Київського сільськогосподарського інституту лісо-інженерного факультету (Заяви, арк. 15).

Влітку 1927 р., здійснюючи геологічні та ґрунтознавчі дослідження на Прилуччині, А.М. Вороний виявив палеолітичне поселення в околицях с. Журавка, зробивши, на думку А.З. Носова, «*дуже цінну вкладку в науку антропології*». У 1928 р. науковець-початківець продовжив геолого-археологічне обстеження другої тераси узбережжя Удаю в межах Прилуцької округи, щоб «*виявити сліди мамутової фауни, з якими можуть бути зв'язані знахідки палеолітичні*» (Personalia..., арк. 23), а також взяв участь у розкопках поселення в околицях Журавки та опрацьованні здобутих матеріалів (Personalia..., арк. 58–58зв.). Протягом жовтня 1929 р. — січня 1930 р. А.М. Вороний знайомився з матеріалами з Мізіна: виставив шифр «*Н[аукове]Т[овариство]*» на кам'яних знахідках з розкопів до 1916 р.; частково систематизував цей матеріал («*різні форми знаряддя, ретушовані речі, рештки виробництва*»); здійснив промивку, обезпилення та систематизацію кам'яних артефактів без зазначення року розкопів (Personalia..., арк. 82). За результатами дослідження Журавської стоянки А.М. Вороний підготував кілька публікацій (Рудинський, Вороний 1928; Вороний 1929; 1930).

К.П. Старжевський долучився до роботи семінару в березні 1928 р. Він народився 1894 р. у с. Білозір'ї (нині Черкаський р-н Черкаської обл.). Початкову освіту здобув у Черкасах, середню — у Києві. До 1915 р. вчителював, протягом 1918–1919 рр. навчався у Київському університеті на історико-філологічному факультеті. Через скрутне матеріальне становище та «*загальне безладдя*» повернувся вчителювати на Чигиринщину, завідував семирічними школами в Чигирині (1919–1922) та м. Кам'янці. 1926 р. повернувся до Києва. У 1927 р. працював під керівництвом С.С. Гамченка на розкопках у садибі Трубецького та на Західній Волині (Заяви, арк. 16–16зв.). З 1927/28 р. — позаштатний співробітник ВУАК (Різні... 1929, арк. 37).

Під час навчання у семінарі К.П. Старжевський виголосив реферат «*Нововідкрита стація палеоліту в Криму*» (Нововідкрита...), здійснив розвідки вздовж р. Почайни в околицях Києва, опрацьовував матеріали з поселення неподалік

с. Кудлаївка на Новгород-Сіверщині з колекції Кабінету (Книга... 1927/28, арк. 16).

У 1929 р. у семінарі працювала О.І. Зіневич, зокрема описувала та класифікувала кераміку з поселення в околицях с. Городниці на Поділлі, артефакти доби неоліту з місцезнаходження неподалік с. Губарів, упорядковувала знахідки з околиць с. Озаринці, готувала матеріали до виставки «Мізін» (Personalia..., арк. 77).

Наприкінці жовтня 1929 р. при Кабінеті почала працювати Н.О. Берегова, «бажаючи спеціалізуватися по передісторії, зокрема, по палеолітичним кремінним знаряддям». Своє навчання вона почала з опанування літератури з книгозбірні установи: Г. Мортільє «*Le préhistorique: Antiquité de l'homme*» (Mortillet 1885), М.Я. Рудинський «*До питання про культури «мезолітичної» доби на Україні*» (Рудинський 1928), «*Матеріали до вивчення передісторії Поділля*» (Рудинський 1929), «*Etudes de morphologie paléolithique*» (Breuil 1911), «*Essai de classification des burins, leurs modes d'avivage*» (Bourlon 1911) та ін. Н.О. Берегова систематизувала колекцію епіпалеолітичних кремінних знарядь з місцезнаходжень Смячка XIII—XIV, склала пробний опис артефактів пункту XIII, приступила до впорядкування, систематизації та підготовки етикетажу палеолітичної колекції Поділля (Студениця, Врублівці, Бакота), переклала «*Flints: An illustrated manual of the Stone age for beginners*» (Smith 1928), працювала над описом Мізинської палеолітичної колекції тощо (Personalia..., 92—93). Відомо, що в подальшому Н.О. Берегова продовжила наукову діяльність, зокрема здійснювала систематизацію інформації про палеолітичні місцезнаходження СРСР (Ефименко, Береговая 1941; Береговая 1960).

Особистісний вимір семінару антропології та передісторії Кабінету антропології ім. Ф. Вовка — це долі його практикантів — представників інтелектуального археологічного співтовариства УСРР. Біографічні факти, переважно уривчасті, понад десять археологів/антропологів, які пов'язали своє життя з вітчизняними академічними та музейними установами, засвідчують, що гурток став місцем професійного становлення молодих науковців, де вони отримували теоретичні знання й навички, удо-

сконалювали методику археологічних і антропологічних досліджень, знайомилися з «*музейною технікою*» (принципи створення експозицій, нашіття артефактів на планшети тощо), здійснювали самостійні експедиційні вишукування, відкривали нові пам'ятки, публікували результати своїх наукових студій. Показово, що деякі практиканти навчалися у КАІ, закриття якого спричинило до необхідності створювати нові форми підготовки кваліфікованих кадрів. Гурток антропології та передісторії (поряд із семінарами та аспірантурами при музеях та н/д кафедрах) став однією з таких форм, платформою професійного зростання та комунікації як початківців, так і досвідчених вчених. Накопиченням та опрацюванням археологічних і антропологічних колекцій Кабінету антропології ім. Ф. Вовка займалися не лише співробітники установи та члени гуртка (А.З. Носов, М.Я. Рудинський, Н.В. Романенко, О.І. Воробієва, Л.Є. Кістяківський, К.П. Старжевський, М.С. Мушкет, Н.І. Брояківська, І.Г. Власенко, А.М. Вороний, М.П. Ткач, В.Х. Шевченко, О.В. Якубський, О.І. Зіневич, Н.О. Берегова, Н.Й. Байорис), але й співробітники інших музеїв та академічних інституцій УСРР, БСРР, РРФСР — Н.С. Коваленко (Маріуполь), С.С. Магура (Київ), А.С. Фещенко (Корсунь), В.Я. Захарченко, О.В. Малиношевський (Котоп), Я.М. Морачевський (Глухів), К.М. Полікарпович (Мінськ), П.П. Пассек, Л.А. Дінцес (Санкт-Петербург).

Доля більшості членів семінару, які отримали практичний досвід і теоретичні знання, залишається нез'ясованою. Однак враховуючи, що на початку 1930-х рр. розпочалася боротьба за встановлення марксистських засад археологічного дослідження, впровадження «марризму»/яфетидології, критика так зв. «буржуазно-національних» вчених і попередніх наукових здобутків, що швидко прийняли форми репресивних дій проти наукової інтелігенції, можна припустити, що переважна більшість практикантів були репресовані. Додаткове підтвердження цього — трагічна доля М.Я. Рудинського (заарештований і висланий 1934 р.), О.В. Якубського (заарештований 1937 р.), М.С. Мушкет (розстріляна 1938 р.), М.П. Ткача (висланий).

Береговая Н.А. Палеолитические местонахождения СССР. — М. ; Л., 1960. — (МИА, № 81).

Білокін С.І. Музей України. Збірка П. Потоцького. — К., 2006.

Бонь О.І. Координація Музеєм українських діячів науки в мистецтва меморіальної роботи місцевих музеїв у 20—30-х рр. // Краєзнавство. — 2001. — № 1—4. — С. 72—75.

Борисенко В.К. Нариси з історії української етнології 1920—1930-х рр. — К., 2002.

- Власенко І.Г.* Південний східноєвропейський неоліт // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 435б. — 17 арк.
- Вороний А.* Матеріали до геології Журавської палеолітичної стації 1928—29 рр. // Антропологія. — 1930. — III. — С. 123—132.
- Вороний А.* Сліди перебування людини старої кам'яної доби в м. Журавці Варвинського району // Бюлетень Прилуцького округового музею. — 1929. — 2. — С. 27—30.
- Всеукраїнський музейний городок до Данилевича Василя Юхимовича.* Запрошення на засідання. — К., 1930 // ІР НБУВ. — Ф. XXIX. — Од. зб. 603. — 1 арк.
- Ефименко П.П., Береговая Н.А.* Палеолитические местонахождения СССР // МИА. — 1941. — 2. — С. 254—292.
- Записки й протоколи в справі Кабінету по лінії Спільного Зібрання ВУАН // НА ІА НАНУ.* — Ф. 1. — Спр. 437в. — 81 арк.
- Заяви // НА ІА НАНУ.* — Ф. 1. — Спр. 437г. — 40 арк.
- Земляков Б.* О следах каменного века на северном побережье Невской губы // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 435з. — 29 арк.
- Канцелярські справи.* Протоколи зборів співробітників за 1932—1933 рр. // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 437. — 36 арк.
- Кістяківський Л.Є.* З приводу протоісторичного шару в Журавці // Антропологія. — 1930. — III. — С. 149—152.
- Кістяківський Л.Є.* Звідомлення за діяльність нештатного непостійного співробітника ВУАК'у у 1925 р. — К., 1925 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 109/33. — 2 арк.
- Кістяківський Л.Є.* Звіт за пророблену роботу в 1928 р. — К., 1929а // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 202/43. — 1 арк.
- Кістяківський Л.Є.* Звіт за рік 1927 по дорученню ВУАК. — К., 1928 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 116/32. — 3 арк.
- Кістяківський Л.Є.* Звіт про результати командировки до м. Василькова (на Київщині). — К., 1925а // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 49/5. — 2 арк.
- Кістяківський Л.Є.* Матеріали до бібліографії передісторії України (1918—1928) // Антропологія. — 1929. — II. — С. 286—290.
- Кістяківський Л.Є.* Матеріали до бібліографії передісторії України // Антропологія. — 1930. — III. — С. 221—223.
- Кістяківський Л.Є.* Розвідка в околицях с. Лихачівка Рублівського району (кол. Богодухівського повіту Харківської губ.). (Липень 1925 р.) // КЗ ВУАК за 1925 р. — К., 1926. — С. 99.
- Книга протоколів семінару антропології та передісторії при каб. ім. Х. Вовка У.А.Н.* — 1927/28 // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 434п. — 24 арк.
- Колеснікова В.А., Черновол В.І., Яненко А.С.* Музей (кабінет) Антропології та Етнології імені проф. Хв. Вовка. — К., 2012.
- Листування з ВУАН, музеями України про проведення археологічних розкопок на території України, роботу археологічних експедицій та асигнування коштів на цю мету.* — 10 листопада 1930 — 21 серпня 1931 р. // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 9. — Спр. 1482. — 113 арк.
- Листування з науково-дослідними установами про видання наукових робіт, організацію експедицій, затвердження аспірантів та наслідки їх роботи, передплату закордонної періодики та з інших питань діяльності цих установ.* — 29 червня — 29 грудня 1932 р. // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 10. — Спр. 1388. — 427 арк.
- Листування з Сталінським ОВК і окрінспектурою народів про організацію Сталінського округового музею краєзнавства та список майна музею.* — 28 серпня 1926 — 22 жовтня 1930 р. // ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 6. — Спр. 2544. — 48 арк.
- Ляшко С.Н.* Днепрогэсовская археологическая экспедиция 1927—1932 гг. и ее роль в развитии отечественной археологической науки // Проблеми археології Подніпров'я. — Дніпропетровськ, 2003. — С. 14—27.
- Маньковська Р.В.* Музейні установи та музейники у період «Великого терору» (1937—1938 рр.) // Політичні репресії в Українській РСР 1937—1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації : до 75-річчя «Великого терору» в СРСР. — К., 2013. — С. 300—321.
- Миллер М.А.* Археологи в СССР. — Мюнхен, 1954. — 159 с.
- Мушкет М.С.* Коротке справоздання за передісторичні розшуки р. 1928 // Антропологія. — 1929. — II. — С. 241—249.
- Мушкет М.С.* Передісторичні розвідки в Північній Київщині. (Узбережжя р. Тетерева) // Антропологія. — 1928. — I. — С. 107—115.
- Неолітичні стоянки на Лахті // НА ІА НАНУ.* — Ф. 1. — Спр. 435в. — 2 арк.
- Новицька Марія Олексіївна // ЦДАВО України.* — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 5387. — 4 арк.
- Нововідкрита стація палеоліту в Криму // НА ІА НАНУ.* — Ф. 1. — Спр. 435и. — 81 арк.
- Пахарєва О.С.* Французько-російське наукове співробітництво в галузі антропології у другій половині XIX — на початку XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. — К., 2009.

- Попередній звіт Лева Євгеновича Кістяківського про результати поїздки в райони Опішнянський та Рублівський Полтавської округи.* — К., 1925 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 49/5а. — 8 арк.
- Принь О.В., Принь М.О.* Первинна державна реєстрація пам'яток археології, архітектури та природи в східних округах Української СРР 20-х — на початку 30-х років ХХ століття // *Донецький археологічний збірник.* — 2012. — **16.** — С. 251—265.
- Різні відомості про ВУАК.* — К., 1929 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 300. — 83 арк.
- Рудинський М.Я.* До питання про культури «мезолітичної» доби на Україні // *Антропологія.* — 1928. — **I.** — С. 73—94.
- Рудинський М.Я.* Матеріали до вивчення передісторії Поділля // *Антропологія.* — 1929. — **2.** — С. 152—191.
- Рудинський М., Вороний А.* З приводу знахідки в м. Журавці на Прилуччині // *Антропологія.* — 1928. — **I.** — С. 65—70.
- Сектор передкласового суспільства.* — 1933 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 475. — 28 арк.
- Скрипник Г.А.* Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. — К., 1989.
- Спіцин О.А.* Південно-руський неоліт // *Ювілейний збірник на пошану академіка Д. І. Багалія.* — Т. 1. — К., 1927. — С. 251—263.
- Справа різних осіб* // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 434а. — 58 арк.
- Стоянки молодшого палеоліту в Грудку на Волині* // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 435ж. — 19 арк.
- Таран О.* Науково-теоретична діяльність Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка при ВУАН // *Vita antiqua.* — 1999. — **2.** — С. 247—250.
- Таран О.* Степан Рудницький і Кабінет Антропології імені Хведора Вовка при ВУАН // *Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького.* — К., 2003. — Режим доступу : <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyskyj/taran.htm>
- Таран О.Г.* Наукова спадщина Федора Вовка в галузі антропології: спадкоємність традицій та сучасне бачення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. — К., 2003.
- Ткач М.* Антропометричні проміри людности села Бондарової на Шевченківщині // *Антропологія.* — 1929. — **II.** — С. 70—104.
- Ткач М.* Матеріали до антропології України. Українці Шевченківської округи // *Антропологія.* — 1931. — **IV.** — С. 107—147.
- Ткач М.* Матеріали до антропологічної бібліографії людности УСРР та Українців поза її межами // *Антропологія.* — 1930. — **III.** — С. 215—220.
- Ткач М.* Матеріали до бібліографії Антропологічної літератури України за останнє десятиріччя // *Антропологія.* — 1929. — **II.** — С. 281—285.
- Ткач М.П.* Трепановані черепи й амулети Райковецького городища XI—XIII ст. — 1937 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 643. — 8 арк.
- Усачук А.Н., Колесник А.В.* Виктор Михайлович Евсеев : начало // *Літопис Донбасу.* — 2012. — **20.** — С. 4—25.
- Черновики докладов по древнему палеолиту и антропологии* // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 435л. — 40 арк.
- Черновол І.В.* Виставка книжкового зібрання Федора Кіндратовича Вовка // *Археологія.* — 2009. — **4.** — С. 115—118.
- Черновол І.В.* Федір Вовк і його книжкове зібрання. — К., 2009.
- Шевченко В.І.* Непідвладний мороку забуття // *Музейний вісник.* — Запоріжжя, 2005. — **5.** — С. 140—147.
- Якубовський О.В.* Звідомлення за археологічну працю протягом 1925 року. — К., 1925 // НА ІА НАНУ. — Ф. ВУАК. — Спр. 49/11. — 1 арк.
- Якубський О.* Дюнна станція біля с. Койлова Переяславського повіту // *КЗ ВУАК за 1925.* — К., 1926. — С. 95.
- Яненко А.С.* Діяльність Музею (кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка та археологічні дослідження на Чернігівщині // *Сіверщина в історії України.* — 2011. — Вип. 4. — С. 432—437.
- Яненко А.С.* Музей (Кабінет) Антропологии и Этнологии имени Ф. К. Вовка (1921—1933 гг.): археологический аспект деятельности // *Вопросы музеологии.* — 2012. — № 1(5). — С. 124—132.
- Bourlon M.* Essai de classification des burins, leurs modes d'avivage // *Revue Anthropologique.* — 1911. — **XXI.** — P. 267—278.
- Breuil H.* Etudes de morphologie paléolithique // *Revue anthropologique.* — 1911. — **XXI.** — P. 29—40.
- Mortillet G.* Le préhistorique: Antiquité de l'homme. — Paris, 1885.
- Personalia 1924—1931 pp.* Листи, біографії, заяви // НА ІА НАНУ. — Ф. 1. — Спр. 434г. — 138 арк.
- Sawicki L.* Przyczynek do znajomości prehistorii Polesia // *Ziemia.* — Warszawa, 1925. — № 6-7-8. — S. 136—148.
- Sawicki L.* Stanowisko młodszego paleolitu w Gródku na Wołyniu // *Ziemia.* — Warszawa, 1927. — № 3. — S. 36—42.
- Smith R.A.* Flints: An illustrated manual of the Stone age for beginners. — British Museum, 1928.

Надійшла 19.02.2015

А.С. Яненко

КРУЖОК АНТРОПОЛОГИИ И ПРЕДЫСТОРИИ КАБИНЕТА АНТРОПОЛОГИИ им. Ф. ВОВКА

Семинар/кружок антропологии и предьстории Кабинета антропологии им. Ф. Вовка для подготовки научных кадров к самостоятельной исследовательской работе, в частности к экспедиционным исследованиям, был основан по инициативе молодых сотрудников некоторых научных учреждений Киева, преподавателей киевский школ и при согласии руководства Кабинета — М.Я. Рудинского и А.З. Носова. Первое организационное собрание семинара состоялось 28 декабря 1927 г. В состав кружка за весь период его существования (1927—1934) входили: Н.В. Романенко, О.И. Воробиева, Л.Е. Кистяковский, К.П. Старжевский, М.С. Мушкет, Н.И. Брояковская, И.Г. Власенко, А.М. Вороной, М.П. Ткач, В.Х. Шевченко, А.В. Якубский, О.И. Зиневиц, Н.А. Береговая. Личностное измерение семинара антропологии и предьстории — это судьбы его практикантов — представителей интеллектуального археологического сообщества УССР. Биографические сведения, преимущественно отрывочные, более десяти археологов/антропологов, которые связали свою жизнь с отечественными академическими и музейными учреждениями, свидетельствуют, что кружок стал местом профессионального становления молодых ученых, где они получали теоретические знания и навыки, совершенствовали методику археологических и антропологических исследований, знакомились с музейной техникой, проводили самостоятельные экспедиционные изыскания, открывали новые памятники, публиковали результаты своих научных исследований. Показательно, что некоторые практиканты обучались в Киевском археологическом институте, ликвидация которого привела к необходимости создания новых форм подготовки квалифицированных кадров. Кружок антропологии и предьстории, наряду с семинарами и аспирантурами при музеях и научно-исследовательских кафедрах ВУАН/УАН, стал одной из таких форм, платформой профессионального роста и коммуникации и для начинающих, и для опытных ученых. Судьба большинства членов семинара, которые получили практический опыт и теоретические знания, остается невыясненной. Однако учитывая, что в начале 1930-х гг. началась борьба за установление марксистских принципов археологического исследования, внедрение «марризма»/яфетидологии, критика «буржуазно-национальных» ученых и их научных достижений, которые быстро приняли формы репрессивных действий против научной интеллигенции, можно предположить, что подавляющее большинство участников семинара были репрессированы. Дополнительное подтверждение этому предположению — трагическая судьба М.Я. Рудинского (арестован и выслан в 1934 г.), А.В. Якубского (арестован в 1937 г.), М.С. Мушкет (расстреляна в 1938 г.), М.П. Ткача (выслан).

A.S. Yanenko

CIRCLE OF ANTHROPOLOGY AND PREHISTORY OF F. VOVK CABINET OF ANTHROPOLOGY

Seminar/circle of anthropology and prehistory of the F. Vovk Cabinet of Anthropology was founded for training the scientific staff for individual research activity, namely, for field research, was initiated by the youths, research fellows of certain scientific organizations in Kyiv and teachers of Kyiv schools, and was agreed by the Cabinet's leaders: M.Ya. Rudynskyi and A.Z. Nosov. The first organizational meeting of the seminar took place in 28 December 1927. The circle included the following members during the period of its functioning from 1927 to 1934: N.V. Romanenko, O.I. Vorobiyeva, L.E. Kistiakivskyi, K.P. Starzhevskiy, M.S. Mushket, N.I. Broyakovska, I.H. Vlasenko, A.M. Voronyi, M.P. Tkach, V.Kh. Shevchenko, A.V. Yakubskiy, O.I. Zinevych, and N.A. Berehova. Individual dimension of the anthropological and prehistoric seminar are the destinies of its students, representatives of intellectual archaeological community of the USSR. Biographic mostly scanty information about more than a decade of archaeologists/anthropologists having related their lives with homeland academic and museum organizations testify that the circle became a place of professional development of the young scholars where they received theoretical knowledge and skills, improved the methods of archaeological and anthropological research, got acquainted with the museum technology, conducted their own field research, discovered the new monuments, and published the results of their scientific research. It is noteworthy, that some students studied in the Kyiv Archaeological Institute which liquidation led to the need of creating the new forms of preparing the qualified staff. The circle of anthropology and prehistory, together with the seminars and post-graduate studies in the museums and scientific and research departments of the Ukrainian Academy of Sciences became one of such forms and a platform for the professional development and for communication between both the beginners, and experienced scholars. The destinies of most of the seminar members who obtained the practical experience and theoretical knowledge remain unascertained. However, taking into consideration that, at the beginning of the 1930s, the struggle for Marxist's principles establishing in archaeological research, for «Marrism»/Japhetic ideology implementation, the criticism against «bourgeois and nationalism» scholars and their scientific achievements started and quickly transformed into repressions against the scientific intellectuals, it can be presumed that vast majority of the seminar members were subjected to repressions. Additional evidence for this presumption is the tragic fates of M.Ya. Rudynskyi (arrested and banished in 1934), A.V. Yakubskiy (arrested in 1937), M.S. Mushket (executed in 1938), and M.P. Tkach (banished).